

ID 1557
C-2 14/12/1993

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 35 VAN DE MONUMENTENWET 1988

SINT GEERTRUID, MOERSLAG EN BRUISTERBOSCH, gemeente Margraten

Aanvulling op de toelichting bij het
besluit tot aanwijzing van Sint Geertruid,
Moerslag en Bruisterbosch als beschermde
dorpsgezichten.

Resultaat gevoerd overleg

De gemeenteraad van Margraten is
tegen het voorstel tot aanwijzing als
beschermde dorpsgebied van
voornoemde gebieden. De gemeente
meent dat deze aanwijzing geen
wezenlijke bijdrage zal leveren in het
historisch kwaliteitsbeheer.
Gedeputeerde Staten van Limburg
kunnen zich wel verenigen met het
voorstel tot aanwijzing, waarbij op
een enkele plaats de begrenzing
dient te worden gecorrigeerd. De
Rijksplanologische Commissie is van
mening dat bescherming van
bedoelde gebieden een goede
aanvulling is op het reeds met zorg
gehanteerde welstandsbeleid. De
commissie bepleit dan ook een
voortzetting van de aanwijzing met
inachtnaam van de voorgestelde
grenscorrecties.

ERRATUM

In verband met de inwerkingtreding
van de Monumentenwet 1988 per 1
januari 1989 dient in de plaats van
"artikel 20 van de Monumentenwet"
gelezen te worden: "artikel 35 van de
Monumentenwet 1988".

De verwijzing "artikel 37, lid 8 van de
Wet op de Ruimtelijke Ordening"
dient vervangen te worden door
"artikel 36, eerste lid, van de
Monumentenwet 1988".

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN

INGEVOLGE ARTIKEL 20 VAN DE MONUMENTENWET

SINT GEERTRUID, MOERSLAG en BRUISTERBOSCH gemeente Margraten

Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van Sint Geertruid, Moerslag en Bruisterbosch (gemeente Margraten) als beschermd dorpsgezicht.

De aan te wijzen dorpsgezichten omvatten de op bijgevoegde kaarten (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, nrs. 347: St. Geertruid, 346: Moerslag en 345: Bruisterbosch) met een stippellijn omgrensde gebieden.

Publikatie van de **Rijksdienst voor de Monumentenzorg**.

Augustus 1987.

Inleiding

De kernen St. Geertruid, Moerslag en Bruisterbosch zijn gelegen op een zuidelijke uitloper van het plateau van Margraten, in het westelijke deel van Zuid-Limburg. Mede in samenhang met een aantal andere dorpen in Zuid-Limburg, die reeds als beschermd dorpsgezicht zijn aangewezen, of waarvoor een dergelijke aanwijzing in voorbereiding is, geven zij een beeld van de ontwikkelingsgeschiedenis van de ontginningsnederzettingen die vooral in de 11de tot en met de 13de eeuw in Zuid-Limburg ontstonden.

Het beschermingsbelang is met name gelegen in de met de geografische gesteldheid en de historische maatschappelijke ontwikkeling samenhangende nederzettingenstructuur. Eveneens zijn de relatie met het landschap in ruimer verband alsmede het nog in belangrijke mate historisch waardevolle bebouwingsbeeld van bijzonder belang.

Allereerst zal hieronder worden ingegaan op de ontwikkelingsgeschiedenis in hoofdlijnen van de landelijke nederzettingen in Zuid-Limburg, waarna per kern een nadere beschrijving van de historische ontwikkeling en de historische kwaliteit van het huidige ruimtelijke karakter zal worden gegeven.

Historische ontwikkeling in hoofdlijnen

Ofschoon het zuidelijke gedeelte van Limburg reeds in de Romeinse tijd grotendeels bewoond was, zijn na het verdwijnen van de Romeinse overheersing grote delen weer ontvolkt en opnieuw bebosd geraakt. Alleen in de rivier- en beekdalen kan in een aantal gevallen continue bewoning worden aangetoond. De oudste van de huidige nederzettingen zijn in deze dalen ontstaan, hoofdzakelijk gedurende de 8ste tot de 10de eeuw.

In de 11de tot en met de 13de eeuw trad ten gevolge van een opbloei van de economie een sterke bevolkingsaanwas op. Deze hield waarschijnlijk verband met de opkomst van de steden, waardoor de afzetmarkt voor agrarische produkten sterk toenam. In deze periode vond op grote schaal ontginning plaats van de hoger gelegen gronden: de hellingen en plateaus. Daarbij moest ter verkrijging van landbouwgrond veelal bos gerooid worden, waarmee tevens bouw materiaal beschikbaar kwam. In een nog latere fase vond de occupatie plaats van de minder vruchtbare en steilere hellingen.

De aanzet voor de ontwikkeling van agrarische nederzettingen in de 11de tot de 13de eeuw vormde veelal de vestiging van een zogenaamde

laathof. Reeds vanaf de vroege middeleeuwen werd het Limburgse grondgebied in hofvorm geëxploiteerd. Daarbij konden twee vormen voorkomen, namelijk de leenhof, waarbij militaire verplichtingen van de leenman ten opzichte van de leenheer de basis vormde en de laathof, waarbij de relatie tussen laat- en grondheer zich voornamelijk beperkte tot het eigendom en gebruik van de grond. In het huidige Limburg zijn enkele tientallen leenhoven bekend geweest en vele honderden laathoven. Het van oorsprong feodale stelsel van grondeigendom en -exploitatie is tot aan de Franse Tijd van maatschappelijk belang geweest.

Vanuit de laathof werd meestal een omringend stuk land in eigen beheer bewerkt, terwijl de overige tot het domein van de hof behorende gronden door cijnsplichtige pachters werden bewerkt. De cijns werd meestal voldaan in de vorm van een vast gedeelte van de opbrengst van het land.

Door de ten gevolge van het feodale stelsel verregaande bestuurlijke en territoriale versnippering waren de domeinen betrekkelijk klein van omvang en is er dan ook sprake van een groot aantal relatief kleine dorpen in Limburg.

Omstreeks het midden van de 14de eeuw is het voor agrarische doeleinden bruikbare grondgebied vrijwel geheel in ontginning genomen. Er bleef daarbij betrekkelijk weinig woeste grond in de vorm van heide of bos over, omdat dankzij de vruchtbare lössgronden het areaal aan woeste grond ten behoeve van de mestproduktie beperkt kon blijven. Alleen de steile hellingen konden niet voor de landbouw worden benut.

In vergelijking met de rest van ons land kende Limburg al vroeg een hoge bevolkingsdichtheid.

Het aantal nederzettingen nam van de 15de tot de 19de eeuw nauwelijks meer toe. Wel trad er vanaf de 16de eeuw een geleidelijke uitbreiding en verdichting op van de bestaande nederzettingen, het eerst in de kernen die een gunstige ligging bezaten ten opzichte van de handelsroutes over de Maas en over land. De kernen in de meer afgelegen gebieden, zoals het zuidoostelijke gedeelte van Zuid-Limburg hebben echter nauwelijks nog enige groei doorgemaakt. Mede als gevolg van de vele bestuurswisselingen en het regelmatige krijgsgeweld vanaf de 16de tot in de 19de eeuw bleven de ruimtelijke ontwikkelingen echter overal zeer beperkt en incidenteel.

Verdichting kon optreden door vestiging van nieuwe, uitbreiding of splitsing van bestaande boerderijen, of door de bouw van woningen voor

handels- en ambachtslieden. Door middel van uitbreiding en splitsing van boerderijen ontstonden de voor Limburg karakteristieke gesloten hoeven, door groepering van de gebouwen rond de mesthof, waarbij de L- en U-vorm als overgangsvormen gezien kunnen worden. De laatste fase werd gevormd door afsluiting van de hof met een poort, waardoor een binnenplaats ontstond.

Het sterkst was deze ontwikkeling vanaf de 18de eeuw, toen er sprake was van een sterke groei van de bevolking, onder meer als gevolg van verbetering van de landbouwmethoden (klaver- en mergelbemesting). In veel nederzettingen herinnert het bebouwingsbeeld nog aan deze bloeiperiode.

Met de sterke economische teruggang ten gevolge van de landbouwcrisis in de tweede helft van de 19de eeuw kwam aan deze ontwikkeling een einde. Veel bedrijven werden opnieuw opgesplitst in verscheidene kleinere bedrijven en er kwam geleidelijk een omschakeling op gang van de akkerbouw op de fruitteelt. In de 20ste eeuw zou opnieuw een omschakeling plaatsvinden: toen kwam het accent op de veeteelt te liggen.

Ofschoon deze veranderingen in de bedrijfsvoering hun sporen in het landschap wel hebben nagelaten, zijn zij, behoudens de reeds genoemde verdichting, nauwelijks van invloed geweest op de structuur van de dorpen. De voornaamste sporen die ze hebben nagelaten zijn te vinden in een kleinschaliger parcellering en de aanwezigheid van boomgaarden in de nabijheid van de boerderijen. Pas na de Tweede Wereldoorlog zijn ten gevolge van de suburbanisatie en de schaalvergroting in de agrarische sector wezenlijke veranderingen in de dorpsstructuren opgetreden. Vooral de bouw van villa's, grote ligboxenstallen, complexmatige woningbouw en tal van recreatieve en infrastructuurele voorzieningen hebben het karakter van het landschap en van vele dorpen ingrijpend beïnvloed.

De oorspronkelijke structuur van de dorpen werd in essentie bepaald door de wegen, waarlangs de bebouwing in wisselende dichtheden was gelegen, met daarachter meestal lange, smalle kavels bouwland, loodrecht op de weg. Incidenteel kwamen ook blokvormige percelen voor, bijvoorbeeld rond de laathoven. De dorpen vormden steeds min of meer afgesloten eenheden in het landschap: de boerderijen met erven waren veelal omheind met hagen, daaromheen lag het open veld. Soms kwamen in de directe omgeving van het dorp ook kleine omheinde akkers (zogenaamde kampen) voor. Deze basisstructuur is goed te herkennen op de kaarten van Tranchot (1803-

1805). Doordat de ontginningsbasis in het algemeen door een weg wordt gevormd, is de basisstructuur van de Zuidlimburgse dorpen die van het lintdorp, waarbij de boerderijen op enige afstand van elkaar langs de weg gelegen zijn of, bij verdere verdichting van de bebouwing, het straatdorp. Door veelvuldig wisselen de omstandigheden in het landschap, zoals hoogteverschillen, waterlopen, wegen en dergelijke, kan op basis van dit principe een veelheid aan variaties voorkomen, van aaneengesloten lintbebouwing tot open lintbebouwing of verspreide bebouwing.

Het beloop van de wegen valt veelal samen met het beloop van de hoogtelijnen in het landschap. In de beekdalen is vaak aan weerszijden parallel aan het water een weg aanwezig, waarbij deze tevens de scheiding vormt tussen de lager gelegen vochtige gronden, die het meest geschikt zijn voor beweiding, en de hoger gelegen droge gronden, die voor de landbouw in gebruik zijn.

Bij de jongere nederzettingen op de plateaus is in plaats van het hoogtelijnenbeloop vaak de aanwezigheid van een drinkpoel of put op een kruispunt van wegen struktuurbepalend geweest. De plaats hiervan is vaak nog herkenbaar in een driehoekige pleinruimte centraal in het dorp. Een ander kenmerkend element op een kruispunt van wegen wordt gevormd door de veelvuldige aanwezigheid van een wegwijk of -kapel, zowel in de dorpen als daarbuiten.

Karakteristiek voor de Limburgse dorpen is de ligging van de boerderijen direct aan de straat. Bestond het dorp aanvankelijk uit langgevelboerderijen, min of meer onregelmatig met de kop naar de straat gesitueerd, bij de latere verdichting ontstond steeds meer een gesloten rooilijn langs de straat. Het sterkst komt dat tot uitdrukking bij de gesloten hoeven. Vanaf het eind van de 18de eeuw werden nieuwe boerderijen meestal met de woonhuisvleugel evenwijdig aan de straat gebouwd. Deze periode wordt tevens gemarkeerd door een overgang in het karakter van de bebouwing. Werden eerst voornamelijk relatief goedkope plaatselijke materialen benut, in de vorm van houten vakwerkbouw met leemvullingen, vanaf de 18de eeuw wordt op steeds grotere schaal duurzamer materiaal (baksteen, mergel) toegepast. Deze ontwikkeling begon vanzelfsprekend in de meest welvarende gebieden (binnen de invloedssfeer van de Maashandel en op de vruchtbare gronden), terwijl de nederzettingen op de schralere gronden ook nu nog hoofdzakelijk vakwerkbouw kennen. Na de Tweede Wereldoorlog wordt voor het eerst van het traditionele bouwprincipe

afgeweken. Op onbebouwde erven in het dorp verrijzen vrijstaande burgerwoningen, die over het algemeen worden gekenmerkt door een afwijkende vormgeving en materiaalgebruik.

ST. GEERTRUID Ontstaan en ontwikkeling

Het dorp St. Geertruid is gelegen op de rand van één van de zuidelijke uitlopers van het plateau van Margraten, tussen Gronsveld en Mheer, waar dit plateau overgaat in het Maasdal.

De kern is ontstaan in de periode van de grote ontginningen die vanaf de 11de eeuw plaatsvonden. Vanuit Breust, dat ten noorden van Eijsden in het Maasdal is gelegen, werd in oostelijke richting op de beboste helling van het plateau een aantal ontginningsnederzettingen gesticht, waarvan St. Geertruid waarschijnlijk de eerste was.

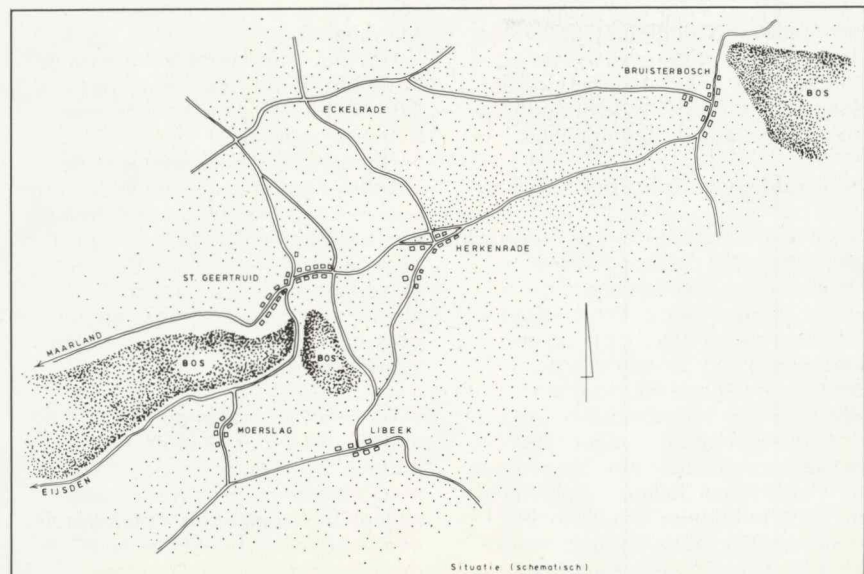
De nederzetting beschikte reeds vroeg over een kerk, ter plaatse van de huidige St. Gertrudiskerk, die 11de eeuwse resten bevat. Deze kerk deed dienst als parochiekerk voor de omliggende dorpen 'op de berg'. De oudste vermelding van St. Geertruid dateert uit 1222, toen de bisschop van Luik de 'Capella Sanctae Gertrudis de sarto' afscheidde van de moederkerk in Breust. De toevoeging 'de sarto' duidt erop dat het gebied werd beschouwd als pas ontgonnen. Op de plaats van het meest noordelijk gelegen huis, de hoeve Genhof, heeft oorspronkelijk de Hof van Hocht gelegen.

Dit was een laathof van de Cisterciënzerabdij te Hocht (ten westen van Maastricht), die de laathof in 1261 had gekocht van de Heer Van Gronsveld. Opmerkelijk is dat de laathof in dit geval niet de oudste kern van het dorp heeft

gevormd, maar dat deze kern in de omgeving van de kerk toen reeds aanwezig was. De afzijdige ligging van de laathof en de verspreide ligging van de daarbij behorende gronden langs de rand van het St. Geertruiderveld, aan de westzijde van het dorp, bevestigden dit.

De vroegste occupatie heeft plaatsgevonden aan de westzijde van de Eindstraat. Kort daarna werden de gronden aan weerszijden van de Dorpsstraat in gebruik genomen. In betrekkelijk korte tijd bereikte het dorpsgebied vervolgens zijn huidige omvang. Deze werd bepaald door de op enige afstand van elkaar gelegen boerderijen langs de huidige Eindstraat, Burgemeester Wolfsstraat (voormalige Hofstraat) en Dorpsstraat (tot aan de Schoolstraat), met daarachter ongeveer 130 meter diepe, smalle kavels, die aan de achterzijde van het daarbuiten gelegen open veld waren afgescheiden door middel van een haag. Later heeft de lintbebouwing binnen dit gebied zich verder verdicht, echter zonder dat het dorpsgebied zelf werd uitgebreid. Aan het begin van de 17de eeuw telde het dorp negentien huizen, waarvan het enigszins afzijdig achter de kerk gelegen Stenen Huis er één was. Over de ontstaansgeschiedenis van dit voormalige edelmanshuis is weinig bekend; bij het huis – dat in de 16de en 17de eeuw deel uitmaakte van een complex dat de Poorthof werd genoemd – behoorden in ieder geval geen laat- of leengoe-deren. Na een geleidelijke verdichting in de 17de en 18de eeuw telde het dorp aan het begin van de 19de eeuw 34 huizen. De kaart van Tranchot (circa 1803) toont duidelijk de structurele opbouw van het dorp: het wegenbeloop, de bebouwing, de kavels bouwland, de hagen en het open veld (fotobijlage, afb. 2).

De eigendoms- en bestuurlijke

situatie was bijzonder complex. Het dorpsgebied behoorde voor het grootste deel bij Breust, maar ook voor een gedeelte bij Eijsden, terwijl tevens een aantal percelen deel uitmaakte van de laatgoederen van Hocht en Oost. De verschillende eigendommen lagen zodanig verstrengeld dat, nadat in de Franse tijd al een vergeefse poging daartoe ondernomen was, in 1828 werd besloten de gronden 'op de berg' samen te voegen tot één nieuwe gemeente, waarvan St. Geertruid de naamgever werd. In het dal werden Eijsden, Breust en Oost samengevoegd tot de nieuwe gemeente Eijsden.

In de tweede helft van de 19de eeuw liep het bevolkingsaantal terug, waarschijnlijk ten gevolge van de economische crisis. Vergelijking van de huidige situatie met het kadastrale minuutplan uit circa 1830 toont aan dat een verdere verdichting van de bebouwing na 1830 nauwelijks meer is opgetreden; alleen zijn op een enkele plaats nog geringe uitbreidingen van de bestaande bebouwing te constateren (fotobijlage, afb. 3). Opmerkelijk is dat tegenover de kerk aan de Bukel nooit bebouwing heeft gelegen, maar wel tegen de helling aan de voet van de kerk.

Deze situatie bleef tot na de Tweede Wereldoorlog min of meer ongewijzigd. Daarna werden op een aantal open ruimten tussen de bebouwing vrijstaande woningen opgericht. Een andere verandering deed zich voor in de omgeving van het Stenen Huis: bij de restauratie werd een gedeelte van de ernaast gelegen hoeve gesloopt. Ook vormt de recente aanleg van de zogenaamde Mergellandroute, waartoe de Julianaweg werd aangelegd en de Burgemeester Wolfsstraat werd verbreed, een min of meer ingrijpende verandering in de dorpsstructuur. De na-oorlogse uitbreiding van het dorp heeft vooral in oostelijke en noordelijke richting plaatsgevonden; de situatie in de omgeving van de Eindstraat is, met uitzondering van enkele incidentele verdichtingen, nagenoeg ongewijzigd gebleven.

Het huidige ruimtelijke karakter

De hoofdstructuur van St. Geertruid wordt bepaald door de X-vormige structuur van de vier wegen (Eindstraat, Burgemeester Wolfsstraat, Dorpsstraat en Bukel), die op een verbreding aan de voet van de centraal gelegen kerk tezamen komen en de lintbebouwing langs de drie eerstgenoemde wegen. De brede doorgaande route Burgemeester Wolfsstraat-Julianaweg is thans de dominerende structuurlijn, in tegenstelling tot de oorspronkelijke situatie. Deze ingreep moet dan ook

als een storend element in de historische structuur worden aangemerkt.

De hoge ligging van de kerk en het ommuurde kerkhof markeren op bijzondere wijze het kruispunt van wegen. Vooral bij benadering vanuit het dal vormt het hoogteverschil, dat aan het begin van de Eindstraat geaccentueerd wordt door een keermuur, een boeiend ruimtelijk gegeven, waarbij de kerk en het Stenen Huis ook in visuele zin een centrale plaats innemen. Op deze plaats is de ligging op de rand van het plateau nog goed te ervaren. Aan de noordzijde van het dorp vormt de door fruitbomen omgeven Genhof eveneens een ruimtelijk accent. De oorspronkelijke relatie met de dorpsbebouwing is inmiddels echter enigszins verstoord ten gevolge van recente particuliere woningbouw aan de oostzijde van de Burgemeester Wolfsstraat, waardoor de afzijdige ligging van de Genhof nog wordt geaccentueerd.

Aan de westzijde van de Burgemeester Wolfsstraat is nog wel monumentale bebouwing aanwezig, in de vorm van enkele aaneengebouwde hoeven.

Het bebouwingsbeeld van de Dorpsstraat wordt eveneens gekenmerkt door een min of meer aaneengesloten bebouwing, aan weerszijden van de straat. De bebouwing bestaat afwisselend uit één of twee bouwvallen met een kap. Door het gebogen beloop van de straat, de verspringende situering van de bebouwing en het afwisselend voorkomen van zowel topgevels als schilddaken aan de straatzijde, ontstaat een afwisselend bebouwingsbeeld. De over het algemeen sobere architectuur en het gebruik van donkere baksteen zijn daarin beeldbepalend. De daken zijn gedekt met zowel rode als blauwe pannen. Incidenteel komen hardstenen raam- en deuromlijstingen voor, alsmede bijzondere elementen in de vorm van gevelnissen met een Mariabeeld.

Het wegkruis en de leilinde op de hoek van de Dorpsstraat en het Buitenend vormen eveneens een markant gegeven.

Het agrarische element is in de bebouwing nog aanwezig in de vorm van vele poorten die de vaak fraaie binnenplaatsen van de gesloten hoeven ontsluiten. Incidenteel komen tussen de panden moestuinen of kleine boomgaarden voor, die het oorspronkelijke agrarische karakter eveneens versterken.

De poorten, in combinatie met de voor Zuid-Limburg kenmerkende architectuur met grote gesloten muurvlakken en naar verhouding kleine raamopeningen, resulteren in een bebouwingsbeeld van een overwegend gesloten karakter,

waarbij de woningen meestal op de binnenplaatsen of op de zij-erven georiënteerd zijn.

In de periode na de Tweede Wereldoorlog zijn op een aantal onbebouwde erven vrijstaande partikuliere woningen opgericht, die door hun teruggelegen situering, siertuinen en vaak sterk afwijkende architectuur een aantasting van de historische structuur en bebouwingskarakteristiek vormen. Doordat zij – in tegenstelling tot de historische bebouwing – afzijdig van de straat zijn gelegen, blijft de verstoring in visuele zin echter beperkt.

Opmerkelijk is het verschil in bebouwingsbeeld tussen de Dorpsstraat en de Eindstraat. In de Eindstraat is de bebouwing minder aaneengesloten en kent vooral aan de westzijde grote open tussenruimten in de vorm van moestuinen, weiland of boomgaarden. De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit L- en U-vormige boerderijen, die in een aantal gevallen zijn gewit. Er zijn naar verhouding veel vakwerkpanden te vinden; grote gesloten bakstenen hoeven als in de Dorpsstraat komen hier, op één uitzondering na, niet voor. De Eindstraat is in ontwikkeling kennelijk bij de Dorpsstraat achtergebleven. Wat de oorzaak is voor dat verschil in welstand, dat op de kadastrale minuut voor wat betreft de dichtheid en vorm van de bebouwing al te zien is, is niet duidelijk.

De agrarische functie is in de Eindstraat nog manifest aanwezig, zowel in het bebouwingsbeeld als door de aanwezigheid van een aantal agrarische bedrijven. Dit wordt versterkt door de relatie met het open land aan de westzijde, waarbij het hoogteverschil en de op sommige plaatsen op de achtererven tot stand gekomen bijgebouwen en ligboxenstallen een vrij doorzicht echter belemmeren. Ook aan de Eindstraat komen incidenteel recent gebouwde partikuliere woningen voor, waarbij met name de afwijkende erfinrichting in de vorm van siertuinen als storend kan worden aangemerkt.

De na-oorlogse dorpsuitbreidingen aan de noord-, oost- en zuidzijde van het dorp hebben nauwelijks een negatieve invloed gehad op het historische dorpsgedeelte.

De omgrenzing

In het gehele dorpsgebied, met uitzondering van de 20ste-eeuwse uitbreidingen, zijn de historische verkavelings- en bebouwingsstructuur nog in belangrijke mate aanwezig en is de schaal van de bebouwing nog overwegend gaaf.

Het aan te wijzen dorpsgezicht omvat derhalve de vier hoofdassen, te weten: Burgemeester Wolfsstraat, Bukel, Eindstraat en Dorpsstraat, met

de bebouwing daarlangs. De omgrenzing van het dorpsgezicht volgt daarbij zoveel mogelijk de achterste perceelgrenzen of andere topografische gegevens, zoals paden en wegen, die als grens de Libeekstraat-Buitenend aangehouden. Aan de noordzijde is de Genhof, gelet op de bijzondere historische relatie met het dorp, binnen de omgrenzing opgenomen.

MOERSLAG **Ontstaan en ontwikkeling**

Het gehucht Moerslag is gelegen op een helling, op korte afstand van St. Geertruid ten zuiden van de oorspronkelijke weg naar Breust.

Uit de ligging op een helling zou kunnen worden afgeleid dat de nederzetting in de late middeleeuwen ontstaan is. De ligging op een vrij steile helling is mogelijk mede bepaald door de oorspronkelijke aanwezigheid van water ter plekke. De vroegste vermelding dateert uit 1401, als 'Moirsloie', hetgeen zou kunnen duiden op een open plek ('loie' of 'lo') in het bos.

In samenhang met de ligging op een helling en de oorspronkelijk bosrijke omgeving, is de bebouwing enigszins los gesitueerd aan een bocht in de weg, hetgeen tevens de nogal onregelmatige verkaveling verklaart.

Aan het begin van de 17de eeuw telde Moerslag 5 huizen. De helft van het grondgebied viel onder Breust, de andere helft onder Eijsden en de laathof van Oost. In 1828 werd Moerslag onderdeel van de nieuwe gemeente St. Geertruid. Behoudens enkele incidentele verdichtingen had Moerslag in de tussenliggende periode geen verdere ontwikkeling van betekenis doorgemaakt.

Aan het eind van de 19de eeuw werd bij een tweetal grote branden de helft van de bebouwing verwoest en later herbouwd. Hierin kan de oorzaak gevonden worden voor de jongere datum van de bebouwing aan de oostzijde van de weg en de verschillen tussen de huidige situatie en die welke op het kadastrale minuutplan te zien is. (fotobijlage, afb. 4). Van de nadien nog opgetreden incidentele verdichting zijn alleen het woonhuis nummer 26 uit het begin van deze eeuw en de Mariakapel, die in de jaren zestig in de bocht van de weg op de plaats van een voormalige drinkpoel gebouwd werd, een aparte vermelding waard.

Het huidige ruimtelijke karakter

De structuur van het gehucht Moerslag wordt bepaald door een bocht in de weg waaraan een aantal hoeven is gegroepeerd. Met uitzondering van een drietal vakwerkpanden (waarvan twee zeer bouwvallig) aan

de buitenzijde van de bocht, komen alleen hoeven in donkere baksteen van een overwegend sober en gesloten karakter voor. De bebouwing bestaat uit één of twee bouwlagen en een kap.

Achter de agrarische bedrijven zijn op sommige plaatsen moderne grote stallen gebouwd. Door het niveauverschil blijft de visueel storende invloed daarvan echter beperkt.

Ten gevolge van de ligging op een helling is de bebouwing aan de oostzijde van de weg gedeeltelijk in het talud gelegen.

De relatie met het omringende open landschap is van groot belang. Door de afwisselend aan de linker- en rechterzijde van de weg gelegen hoge, met hagen begroeide berm en de natuurlijke hoogteverschillen ontstaat een boeiend, afwisselend open en besloten beeld, met uitzicht op de boomgaarden aan de zuidkant en de zoom van het Savelsbos in het noorden.

De omgrenzing

Teneinde het zicht op en vanuit het gehucht te kunnen veiligstellen is de begrenzing van het te beschermen dorpsgezicht ruim om de bebouwing gelegd, waarbij zoveel mogelijk aansluiting is gezocht bij bestaande elementen in het landschap, zoals wegen en perceelgrenzen. De visuele kwaliteit van de relatie van het dorp met het landschap is in een veel ruimer gebied van belang. In dit kader beperkt de bescherming zich echter tot het gebied dat min of meer tot de directe invloedssfeer van het dorp gerekend kan worden.

BRUISTERBOSCH **Ontstaan en ontwikkeling**

Het dorp Bruisterbosch is op enige afstand ten noordoosten van St. Geertruid op het plateau gelegen. Het ontstaan van Bruisterbosch moet gezocht worden in de 12de eeuw. Aangenomen wordt dat een oorkonde uit 1157, waarin door het kapittel van St. Martinus te Luik een nieuw ontgonnen gebied van Breust aan zeven personen wordt overgedragen, betrekking heeft op Bruisterbosch. De naam van het dorp lijkt in ieder geval te bevestigen dat de nederzetting als bosontginning vanuit Breust gesticht is.

In 1266 wordt de naam opnieuw vermeld, wanneer Renier de Breusterbosch een schenking doet aan de abdij van Hocht.

De oudste kern van Bruisterbosch lag ten westen van het huidige dorp, aan de weg naar Eckelrade. In eerste instantie werd aan de noordzijde van deze weg gebouwd, in tweede instantie aan de zuidzijde (welke plaats nog wordt gerepresenteerd door de bebouwingscluster Gen

Maar). Pas later kwam het dorpsgeheel te oosten daarvan, langs de weg naar Margraten tot stand. De vroegste bebouwing, ten noorden van de Eckelraderweg, is later weer verdwenen. Aan het begin van de 17de eeuw bestond van een leenhof uit acht huizen. Evenals in St. Geertruid was ook hier de situatie met betrekking tot het grondeigendom bijzonder complex. Zo waren er percelen eigendom van een leenhof van Valkenburg, een leenhof van Gronsveld, Breust en Eijsden. De laathof van Hocht bezat eveneens enkele (onbebouwde) percelen.

Aan het eind van de 18de eeuw was de nederzetting tot zijn huidige omvang uitgegroeid. Vergelijking van de huidige situatie met de kaart van Tranchot (1803) laat zien dat daarna geen uitbreidingen meer hebben plaatsgevonden. Op de kaart van Tranchot zijn tevens de smalle, diepe kavels te zien, die aan de achterzijde worden begrensd door een haag (fotobijlage, afb. 2). Aan het begin van de 19de eeuw telde het dorp negentien huizen, waarvan de meeste tot Eijsden behoorden. Zo ook de enigszins afzijdig gelegen hoeve Bruisterbosch (voorheen Roosenhof geheten), die in oorsprong waarschijnlijk dateert uit de 14de eeuw en in de 18de eeuw van een stenen voorhuis werd voorzien.

De enige daarna nog opgetreden ruimtelijke ontwikkeling van betekenis, was de bouw van enkele villa's op open plaatsen tussen de bebouwing, in de periode na de Tweede Wereldoorlog.

Het huidige ruimtelijke karakter

De hoofdstructuur van Bruisterbosch is die van een straatdorp, met ten noorden van de kruising met de Bronkweg éénzijdige en ten zuiden daarvan tweezijdige half open lintbebouwing. Ten westen van het dorp liggen aan de Bronkweg nog enkele gebouwen aan een halfverharde pleinvormige ruimte gegroepeerd. De historische waarde van het bebouwingsbeeld aldaar is marginaal, de aan de noordzijde van de Eckelraderweg gelegen ligboxenstal vormt bovendien een storend element. Deze bebouwingscluster is echter met name van belang omdat zij één van de vroegste ontwikkelingsfasen van de nederzetting representeert.

Voor het overige is het bebouwingsbeeld overwegend historisch waardevol te noemen. Het straatbeeld wordt gedomineerd door de inrijpoorten van de vele gesloten hoeven. De bebouwing bestaat afwisselend uit één of twee bouwlagen met een kap en is voornamelijk uit donkere baksteen opgetrokken, waarbij de grote gesloten muurvlakken en de naar verhouding kleine gevelopeningen aan de bebouwing een introvert

karakter verschaffen. Tevens komen enkele gepleisterde of gewitte panden verspreid voor. Aparte vermelding verdient de gewitte hoeve Bruisterbosch, die met zijn hoog ommuurde boomgaard, de hoge wegbermen en de aan de overzijde van de weg staande hekpijlers, bij benadering vanuit het noorden een bijzonder markante introductie op het dorp vormt.

De gesloten hoeven, met afwisselend topgevels en schilddaken langs de straat, waarbij de woonvleugels meestal op de binnenplaats zijn georiënteerd, veroorzaken in combinatie met de hoge, vaak met hagen beplante berm, een besloten straatbeeld.

Tussen de bebouwing komen moestuinen en kleine boomgaarden voor.

De na-oorlogse bebouwing, in de vorm van enkele vrijstaande woningen, wijkt van dit principe sterk af: architectuur, kleur en materiaalgebruik, en vooral de afwijkende erfinrichting met siertuinen vormen in het historische dorpsbeeld een storend element. De achter veel agrarische bedrijven gebouwde grootschalige nieuwe stallen vormen eveneens een storend element, waarvan de visuele invloed ten gevolge van de afzijdige ligging en de vaak hoge wegberm in de regel beperkt blijft.

Aan de oostzijde van het dorp is de oorspronkelijke grens van het dorpsgebied nog goed herkenbaar in de vorm van een doorlopende afrastering met meidoornhagen. De holle weg in het verlengde van de Bronkweg vormt daarbij eveneens een karakteristiek element.

De omgrenzing

Aan de noordzijde van het dorpsgezicht wordt de omgrenzing bepaald door de loop van een beekje, evenwijdig aan de Limburgerstraat, tot aan de eerdergenoemde meidoornhaag aan de oostzijde van het dorp. De grens volgt vervolgens de haag en de in het verlengde daarvan gelegen perceelgrenzen tot aan de Wijnweg aan de zuidzijde van het dorp. Aan de westzijde worden eveneens de achterste perceelgrenzen gevolgd, waarbij de bebouwing aan de Bronkweg binnen de omgrenzing is opgenomen.

Rechtsgevolg van de bescherming

Ter effectivering van de bescherming van de aangewezen dorpsgezichten moet ingevolge artikel 37, lid 8 van de Wet op de Ordening een bestemmingsplan worden vastgesteld of toelichting op het voor

aanwijzing van de beschermde dorpsgezichten kan daarbij voor wat betreft het beschermingsbelang als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikt maakt en daarop voortbouwt.

Geraadpleegde literatuur.

Blok, D. P.

De Franken in Nederland. 3e druk.
Bussum, 1979.

Hartmann, J. L. H.

De reconstructie van een middel-
eeuws landschap; nederzettingsge-
schiedenis en instellingen van de
heerlijkheden Breust en Eijsden
(10e-19e eeuw). Assen/Maastricht,
1986.

Hekker, R. C.

'De dorpen' in: Dorp en stad in
Limburg; ontstaan, ontwikkeling,
bescherming en herstel van histori-
sche nederzettingen. Zutphen, 1981.

Huijgen, C. A.

Van graafschap Limburg tot provincie
Limburg. Maastricht/Vroenhoven,
1949.

Janssen te Limpens, K. J. Th.

Leen- en laathoven in de Maastrichtse
territoria voor 1795. Maastricht,
1974.

Marres, W. en Agt, J. J. F. W. van.

Nederlandse Monumenten van
Geschiedenis en Kunst. dl. V, 3e
stuk, Zuid-Limburg, 1e aflevering.
's-Gravenhage 1962.

Munsters, A. J.

'Verkenning van de middeleeuwse
kerk in Limburg' in: E. C. M. Batta, B.
H. D. Hermesdorf, A. J. Munsters, G.
W. A. Panhuijsen e.a. (red.) Limburgs
Verleden. dl. 2. Maastricht, 1967.

Steegh, A. W. A. Th.

'Erosion pastorale. Vormontwikkelin-
gen in de Zuidlimburgse nederzettin-
gen'. Historisch-Geografisch Tijd-
schrift, 5 (1987), nr. 1/2, 27-36.

*Thurlings, Th. L. M. en Drunen, A. A.
P. van.*

'Overzicht van de economische
structuur van Limburg' in: E. C. M.
Batta, B. H. D. Hermesdorf, A. J.
Munsters, G. W. A. Panhuijsen e.a.
(red.) Limburgs verleden. dl. 1.
Maastricht, 1960.

Tummers, P. L. M.

Romaans in Limburgs Aardrijkskundi-
ge namen. Assen, 1962.

Colofon:

Uitgave van de Rijksdienst voor de
Monumentenzorg, Zeist.

Historisch-geografisch en stede-
bouwkundig onderzoek:

Rijksdienst voor de Monumentenzorg,
Zeist.

Foto's;

Algemeen Rijksarchief, 's-Graven-
hage (afb. 1);

Dienst van het Kadaster en de
Openbare Registers, Apeldoorn (afb.
3, 4, 5);

Rijksdienst voor de Monumentzorg,
Zeist (afb. 2, 6 t/m 10);

Topografische Dienst, Emmen
(omslag en afb. 11).

Kaarten en illustraties in de tekst:

Studio Ineke van der Burg, Bilthoven.

Verkoopprijs f 10,-.

Deze publikatie is schriftelijk of
telefonisch te bestellen bij het

Distributiecentrum DOP

Postbus 20014

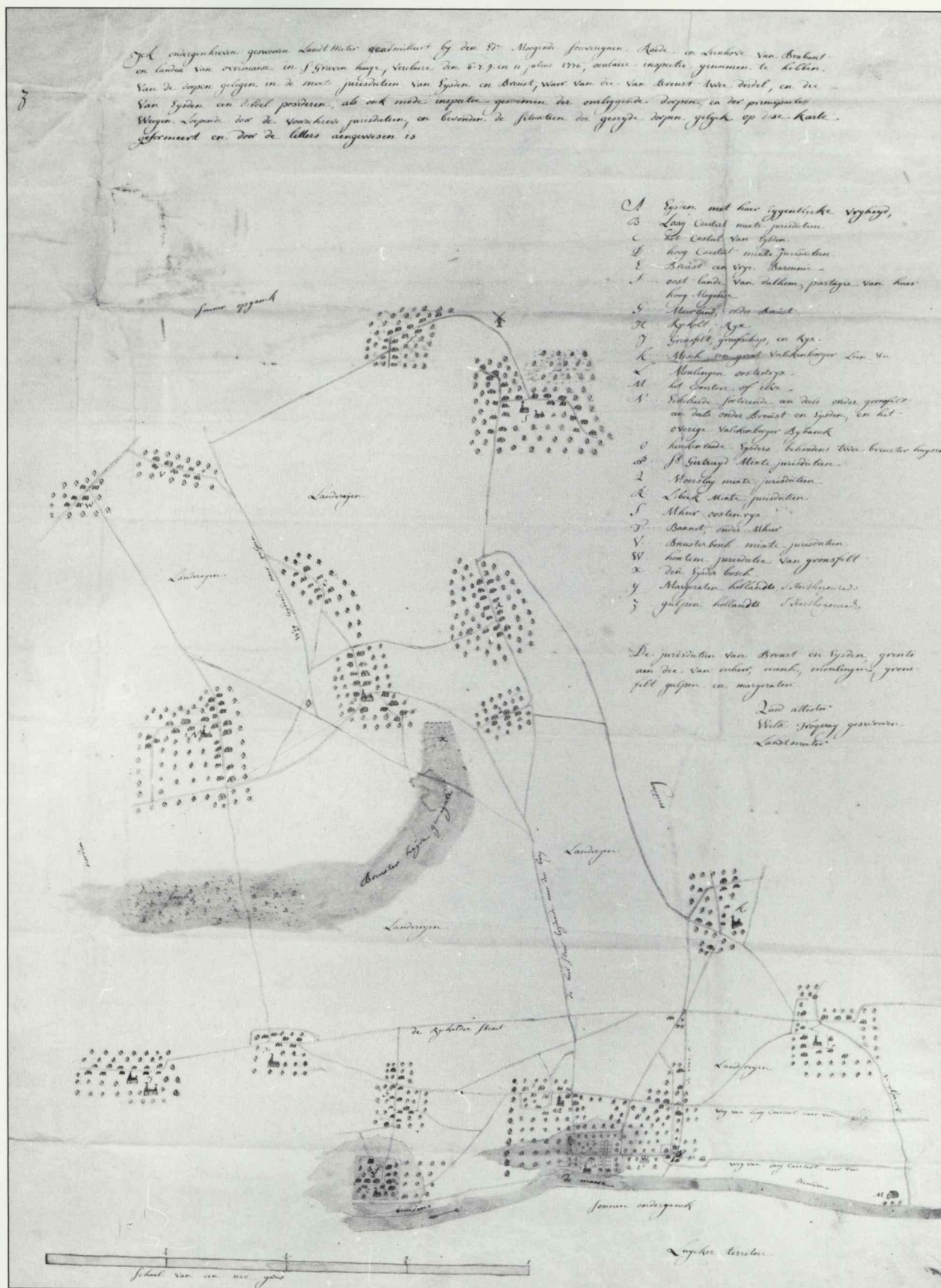
2500 EA 's-Gravenhage.

Telefoon: 070-78 98 80.

Onder vermelding van bestelnummer
of ISBN 90 346 1207 4.

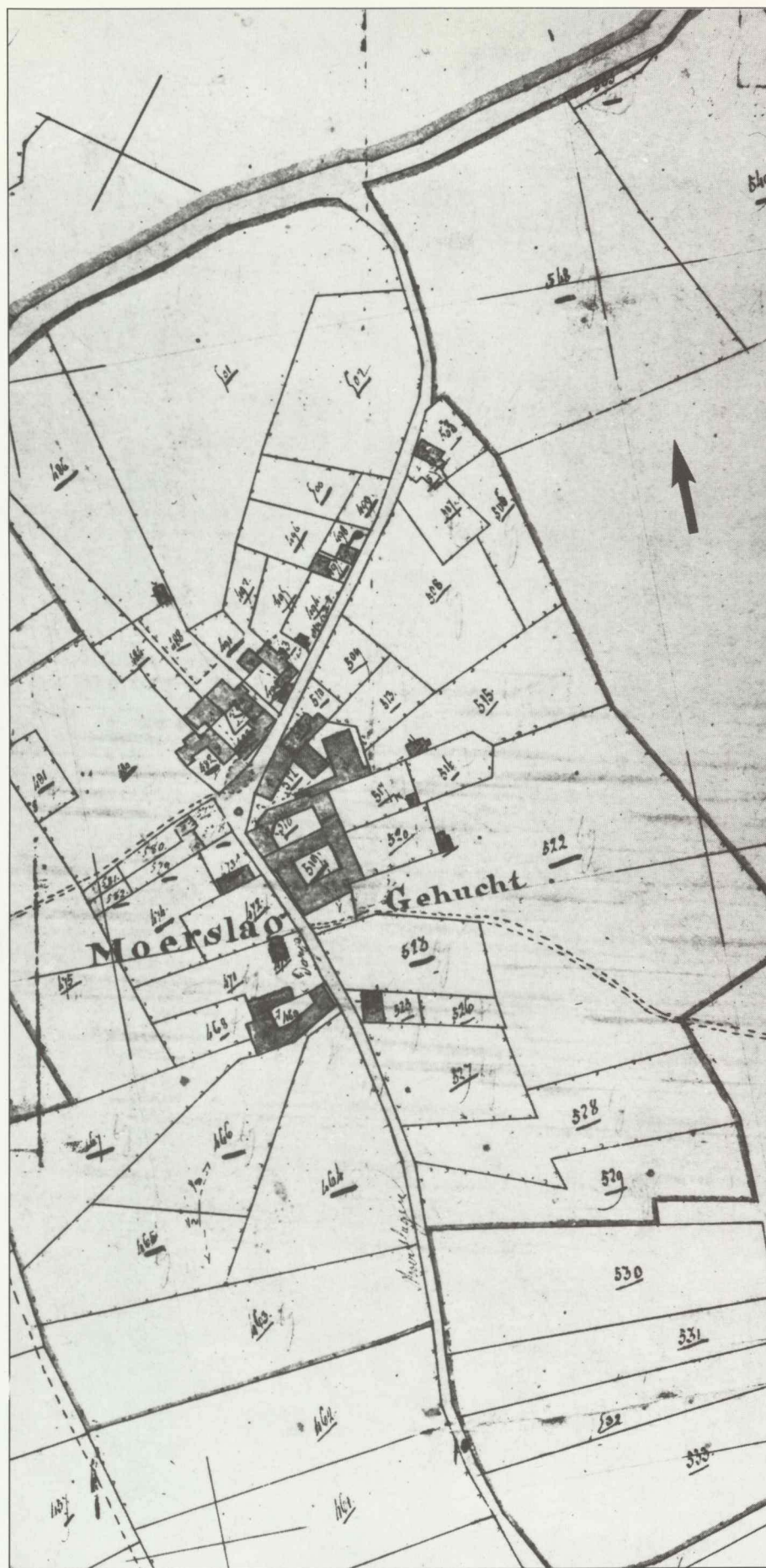
Druk:

Staatsdrukkerij, 's-Gravenhage.

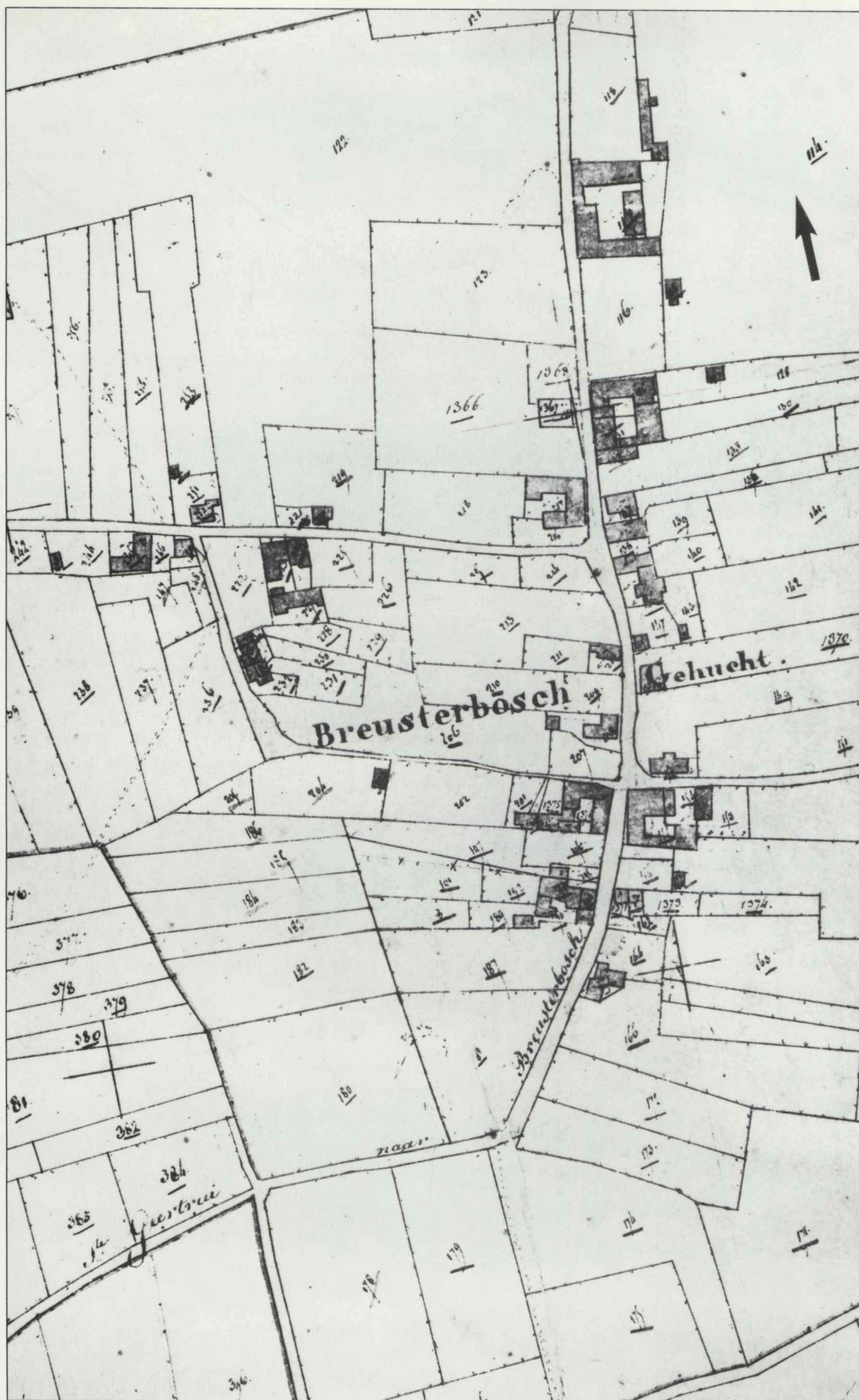

Afb. 1. Kaart van de dorpen en gehuchten gelegen in de gecombineerde jurisdictie van Eysden en Breust 1776 (A.R.A., Hingman, nr. 312).

9

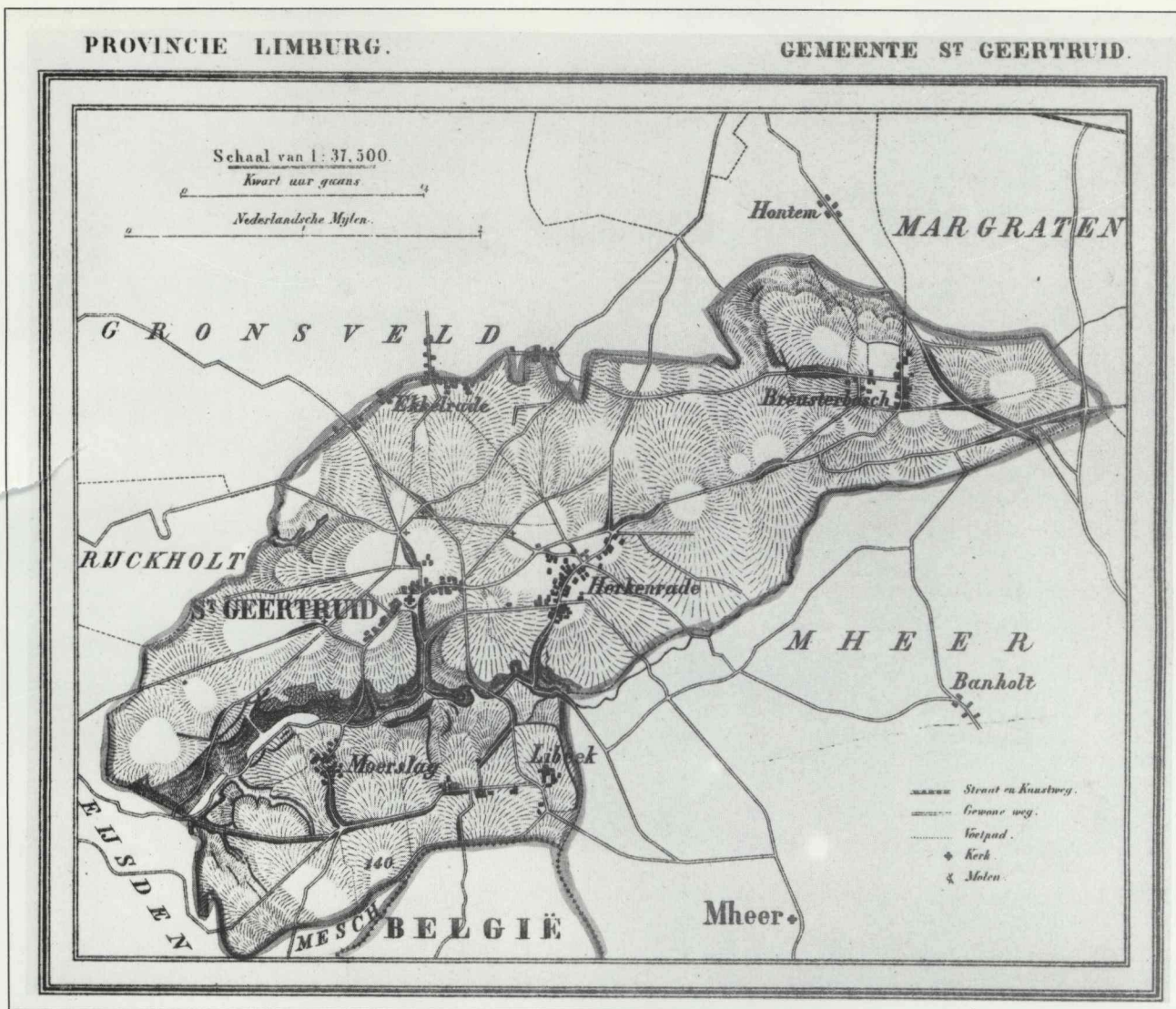
Afb. 4. Kadastraal Minuutplan gemeente St. Geertruid, 1828, fragment Moerslag.

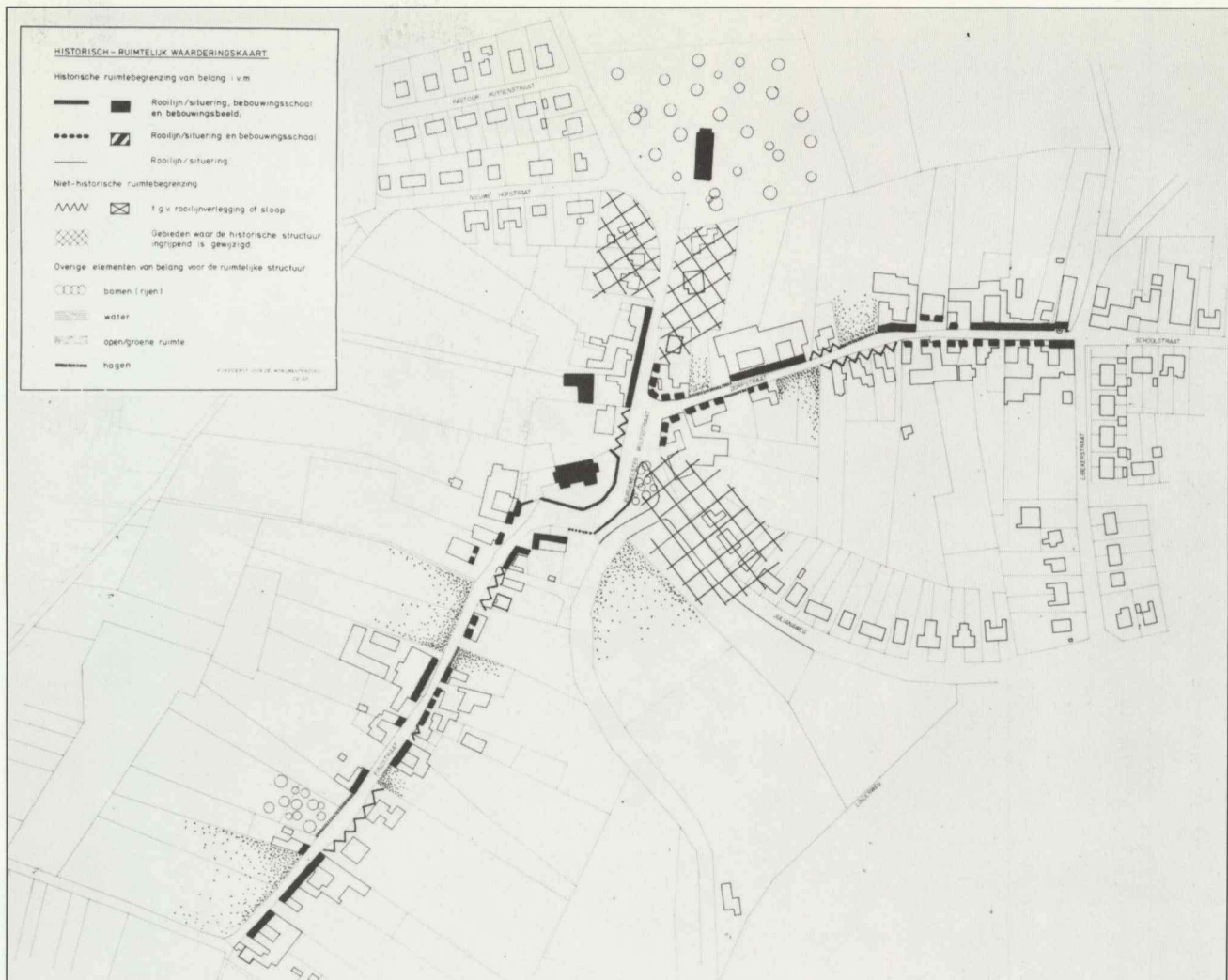
Afb. 5. Kadastraal Minuutplan gemeente St. Geertruid, 1828, fragment Bruisterbosch.

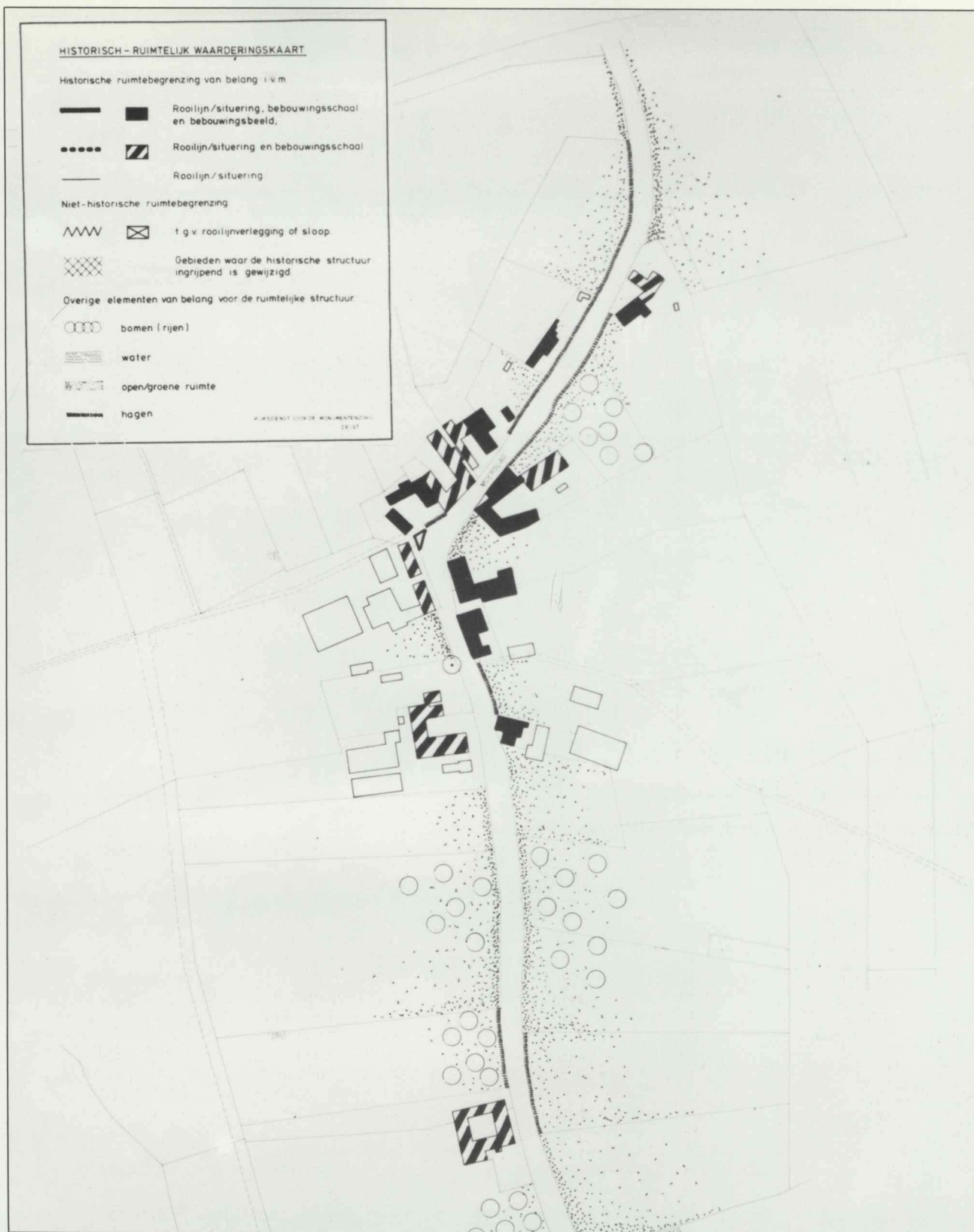
Afb. 6. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, 1973 (facsimile herdruk van 1842), blad 62, fragment.

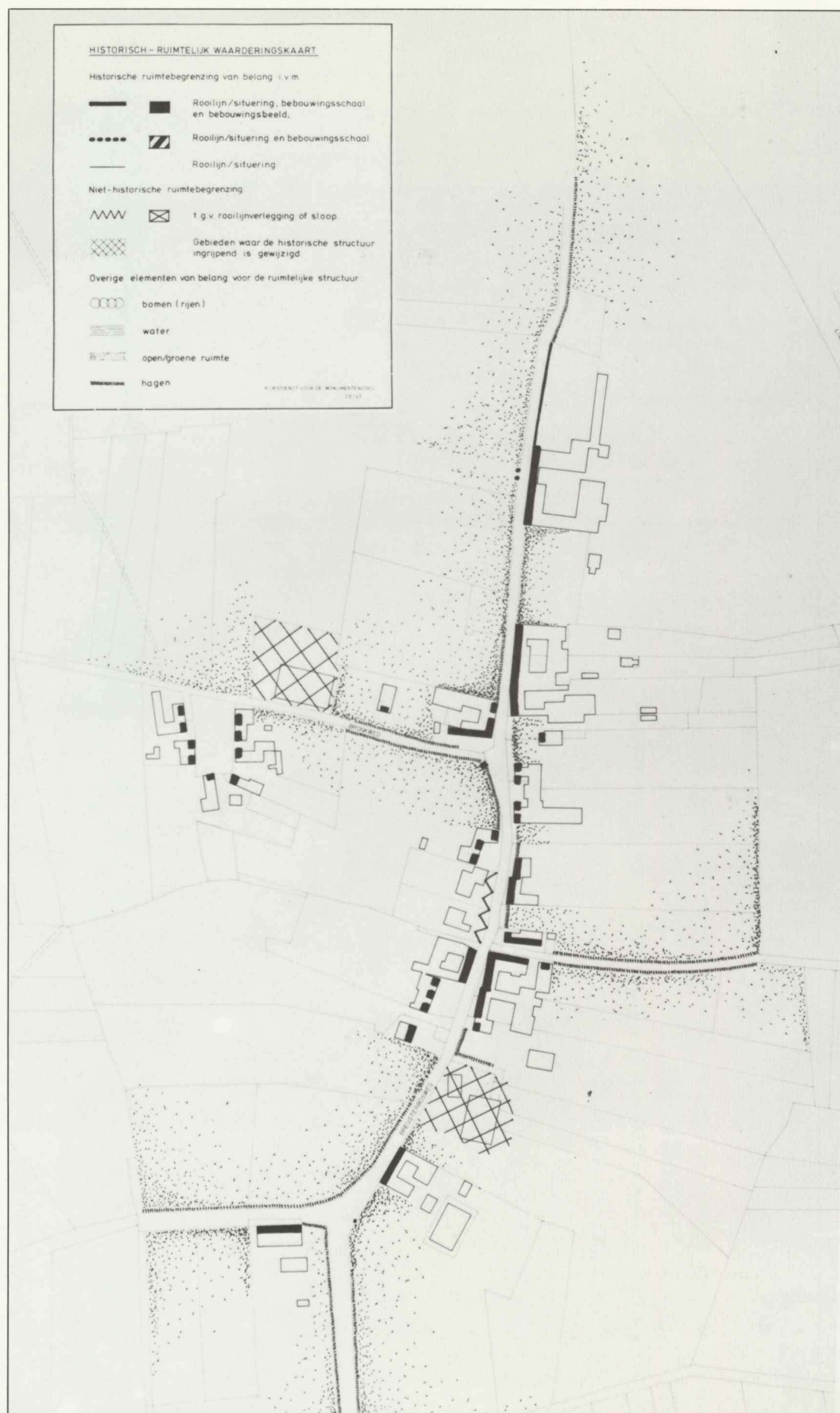
Afb. 7. J. Kuyper, Gemeente-atlas van Nederland, ca. 1866, provincie Limburg, gemeente St. Geertruid.

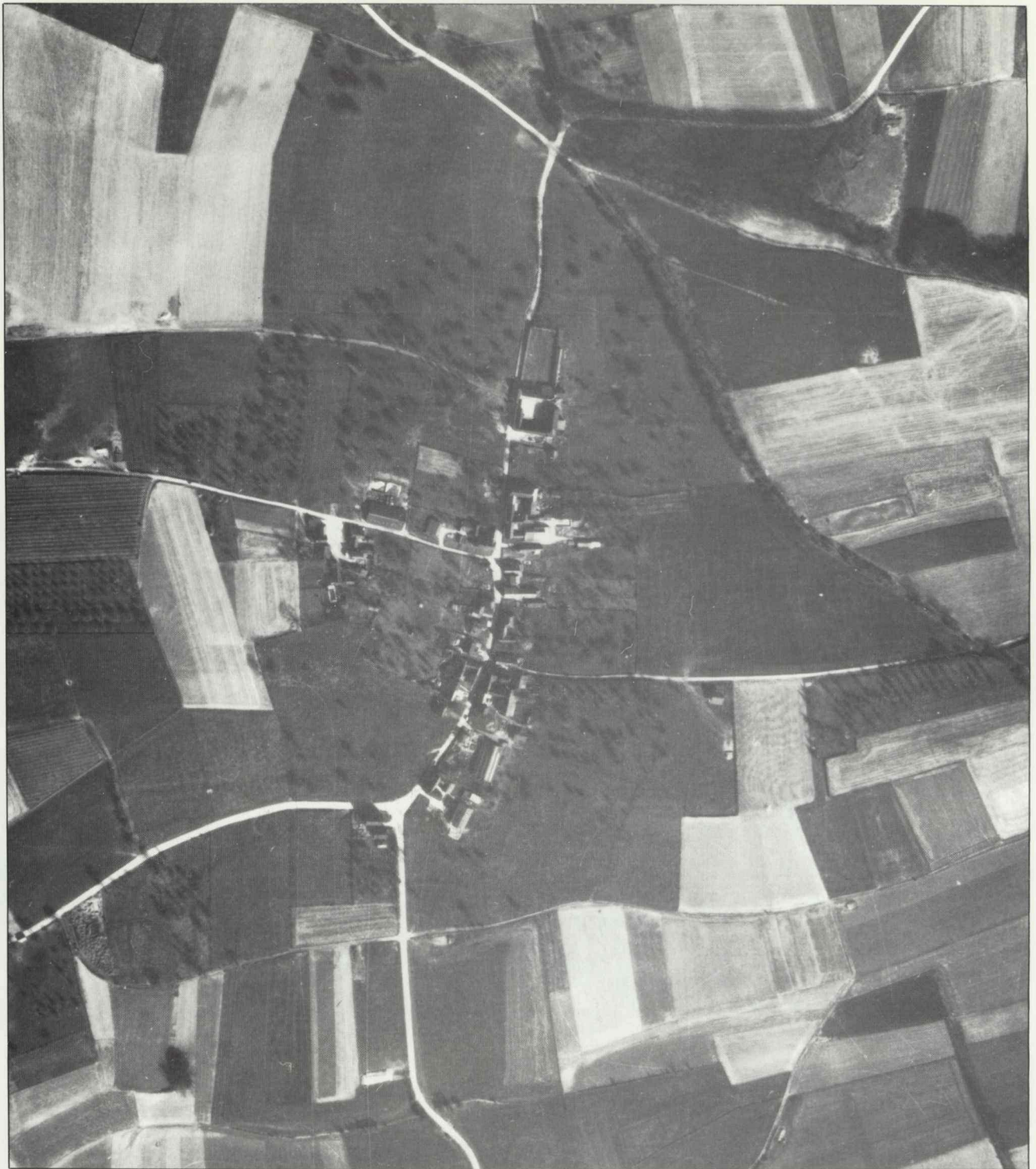
Afb. 8. St. Geertruid, historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

Afb. 9. Moerslag, historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

Afb. 10. Bruisterbosch, historisch-ruimtelijke waarderingskaart, 1986.

Afb. 11. Bruisterbosch (luchtfoto).

4,110520034013

